

گردشگری به ویژه گردشگری دینی و زیارتی مهم‌ترین قطب توسعه‌ی پایدار (مطالعه‌ی موردی شهر کاشان)

نصراله فلاح تبار^۱

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری

مهدی مدیری

عضو هیات علمی دانشگاه مالک اشتر

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۱۱/۲۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۸/۲۴

چکیده

گردشگری زمینه‌ی جدید مطالعاتی است که تا دهه‌ی ۱۹۹۰ مطالب اندکی در مورد نقش آن در اقتصاد و فرهنگ شهرها و روستاها مشاهده می‌گردید. در واقع، شهرهایی که میلیون‌ها بازدید کننده را جذب می‌کرده، به ندرت به نقش گردشگری آن پرداخته شده است. در واقع، از نقش گردشگری در برنامه‌ریزی‌ها به ویژه برنامه‌ریزی‌های شهری و روستایی غفلت شده و کمتر از آن بهره‌گیری گردیده است. این در حالی است که، گردشگری گسترده‌ترین صنعت خدماتی است که قادر است در آینده‌ی نه چندان دور، پرشتاب‌تر از گذشته جهت افزایش سطح فرهنگ عمومی، سودآوری افزون‌تر، ایجاد صلح، گفتگوی تمدن‌ها، تفاهم، دوستی و مودت در سطح بین‌المللی، پیشرو یا برابر با سایر صناعت‌ها از جمله نفت نمایان گردد. ایران اسلامی نیز با آن همه آثار تاریخی، مذهبی و طبیعی توان‌مندی‌های درخور توجهی دارد که باید مدبرانه بهترین بهره‌گیری از آن بشود. با توجه به این که کشور ایران در سال ۱۳۸۵ حدود ۱۳ میلیون نفر گردشگر داخلی و تعداد ۲۱۷۱۶۹۹ نفر گردشگر خارجی را پذیرا بوده است با این وجود، هنوز جهت توسعه‌ی این صنعت در اول راه قرار داریم. شهر کاشان با جاذبه‌های گردشگری گوناگون، میراث فرهنگی گران‌بهایی را در خود عجبین دارد که در بسیاری از شهرهای ایران و جهان نظیر آن به چشم نمی‌خورد و از جهت گردشگری به ویژه گردشگری دینی و زیارتی، به عنوان یک قطب گردشگری، قادر است گردشگران زیادی را از ایران و سراسر گیتی به خود جذب کند، به نحوی که در نوز سال ۱۳۸۷ تعداد ۲۰۰۰۰۰ نفر گردشگر را پذیرا بوده است. بنابراین، باید متولیان امر راهبردهای لازم و ضروری را به اجراء در آورند تا این صنعت کارا و سودآور، زمینه‌ی اشتغال‌زایی به ویژه برای جوانان را فراهم و شهر کهن کاشان را به توسعه‌ی پایدار و تعالی لازم برساند که در این مقاله به اختصار به این مهم پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: کاشان، گردشگری، گردشگری دینی، جاذبه‌های گردشگری، توسعه‌ی پایدار.

مقدمه

تحول اساسی در گردشگری را می‌توان با انقلاب صنعتی شناخت که تحول اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به خصوص در شهرها که کانون کارخانه‌ها بود، سبب پیدایش مراکز بزرگ جمعیتی (کلان شهرها، شهرهای بزرگ و متوسط)، افزایش مهاجرت‌ها روستایی و کاهش تعداد روستاها، نابودی تفرجگاه‌های طبیعی و کاهش تعداد ساعات برای تفریح و تفرج گردیده است.

لذا پیچیدگی مسائل پدیدار شده، سبب افزایش امکاناتی نظیر پارک‌ها، شهربازی‌ها، سینماها، تئاترها، سالن‌های ورزشی و سرگرمی‌ها شد و احیاء آثار باستانی به عنوان فضای گردشگری و تفریحی به منصفی ظهور رسید. این شرایط تأثیر شگرفی بر اقتصاد شهری و ناحیه‌ای گذاشت و زمینه‌های اشتغال را فراهم ساخت. متخصصین و کارشناسان پیش‌بینی می‌کنند که صنعت گردشگری در سال ۲۰۲۰ میلادی به عنوان سود آورترین صنعت جهان مطرح خواهد بود.

هرچند که ایران اسلامی از نظر جاذبه‌های گردشگری جزو ده کشور اول پرجاذبه‌ی گردشگری در جهان به شمار می‌رود، لیکن تعداد گردشگران خارجی وارده به کشور در سال ۱۳۸۵ برابر ۲۱۷۱۶۹۹ نفر بوده است که نسبت به سال‌های ۱۳۷۵ که تعداد گردشگران خارجی ۵۷۳۴۴۹ نفر و سال ۱۳۶۷ که ۷۰۴۰۷ نفر اعلام شده، افزایش درخور توجهی را نشان می‌دهد، ولی این تعداد گردشگر کافی به مقصود نیست و ضعف برنامه‌ریزی‌ها را می‌رساند.

بنابراین، میهن اسلامی به دلیل برخی مشکلات و عدم برنامه‌ریزی‌های مناسب، نتوانسته به جایگاه ارزشمند خود در سطح بین‌المللی برسد و شهرکاشان هم از این عرصه‌ی گردشگری نابسامان متضرر گردیده است. شهرکاشان از جمله شهرهای خشک ایران و در ناحیه‌ی کویر مرکزی ایران قرار دارد. اصولاً مرکز شهرهای خشک دارای جاذبه‌ها و چشم‌اندازهای بصری متنوع است که می‌تواند علاقه‌مندان زیادی را به خود جذب نماید (توسلی، ۱۳۸۵، ص، ۲۷۵). با وجود این، شهرکاشان از این رهگذر عقب مانده و با قدمت کهن خود و جاذبه‌های گردشگری تاریخی، فرهنگی، دینی و طبیعی فراوان، به عنوان یک قطب گردشگری مهم به طور اصولی ساماندهی نشده، تا مسیر توسعه‌ی پایدار شهر هموارتر و سریع‌تر گردد.

روش تحقیق

با توجه به این که شهرستان کاشان از تاریخی کهن برخوردار است و از طرفی، دارای جاذبه‌های گوناگون گردشگری به خصوص گردشگری دینی می‌باشد، لذا انجام تحقیق میدانی را می‌طلبید. همچنین، چون می‌بایستی گذشته‌ی بسیاری از جاذبه‌های گردشگری مورد بررسی قرار گیرد، از روش تاریخی، کتابخانه‌ای و تحلیلی بهره‌گیری و استفاده از آمارها را ضروری می‌نمود.

تعاریف و مفاهیم گردشگری از دیدگاه‌های مختلف

اهمیت گردشگری موجب شده که دانشمندان و متخصصان این دانش هریک به نحوی به آن پرداخته و مبادرت به ارایه‌ی نظریه‌ها یا مدل‌های خاصی نموده‌اند که در جای خود حایز اهمیت است که مدل گان^۲، مدل لیپر^۳، مدل لاو^۴، مدل هولدن^۵ و غیره را می‌توان نام برد. از گردشگری

یا گردشگری تعاریف زیادی مطرح شده است که در این جا به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود.

آرتور برومن^۶، می‌گوید: جهانگردی مجموعه‌ی مسافرت‌هایی را در بر می‌گیرد که به منظور استراحت و تفریح و تجارت یا دیگر فعالیت‌های شغلی و یابین که به منظور شرکت در مراسم خاص انجام می‌گیرد و غیبت شخص جهانگرد از محل سکونت دایم خود در طی این مسافرت، موقت و گذرا می‌باشد. بدیهی است کسانی که اقدام به مسافرت‌های شغلی منظمی بین محل کار و زندگی خود می‌کنند مشمول این تعریف نمی‌شوند (رضوانی، ۱۳۸۲ ص ۱۵).

قانون توسعه‌ی صنعت‌ایرانگردی و جهانگردی از جهانگردی این گونه تعریف می‌کند:

منظور از ایرانگردی و جهانگردی عبارت است از هر نوع مسافرت انفرادی یا گروهی که بیش از ۲۴ ساعت بوده و به منظور کسب و کار نباشد.

عده‌ای از جامعه‌شناسان جهانگردی را بیشتر یک پدیده‌ی جامعه‌شناسی می‌دانند. این عده جهانگردی را مجموعه‌ی روابطی می‌دانند که یک شخص (جهانگرد) در محل اقامت خود با انسان‌های ساکن در آن محل به وجود می‌آورد (نوبنی، ۱۳۷۶).

گیلوی^۷، یکی از کارشناسان برجسته‌ی اقتصادی اروپا، جهانگردی را این چنین تعریف می‌کند:

تمام افرادی که کشور خود را به قصد کشور دیگری ترک و کم‌تر از یک سال در خارج اقامت نموده و برای هزینه‌ی اقامت خود هیچ‌گونه درآمدی در کشور مورد بازدید نداشته باشد، جهانگرد شناخته می‌شوند.

در تعریف دیگری آمده است: جهانگردی به سفری موقتی و کوتاه اطلاق شده که ضمن آن جهانگرد به منطقه‌ای

خارج از محل سکونت و کار خود، به منظور سیر و سیاحت سفر می‌کند (الوانی، ۱۳۷۳، ص ۱۸).

سازمان بین‌المللی جهانگردی آخرین تعریف خود را درباره‌ی جهانگردی به این شرح مطرح نموده است: «جهانگرد کسی است که به کشورهایی (کشوری) که در آن اقامت دایم ندارد سفر می‌کند و هدف اصلی سفرش، انجام فعالیت‌های درآمد زا نیست و در داخل مرزهای کشوری که بدان سفر می‌کند حداقل یک شب و کمتر از یک سال اقامت نماید».

از طرفی، جهانگردی بر بنیاد عامل اساسی سفر و جا به جایی قرار دارد، در نتیجه، دگرگونی‌های آن تابع تغییرات

مختلف از قبیل دگرگونی‌های ناشی از انگیزه‌ی سفر و جا به جایی و وسیله‌ی حمل و نقل می‌باشد (شکویی، ۱۳۷۰).

2 - Gunn

3 - Leeper

4 - Law

5 - Holden

6 - Artuz Broman

7 - Gilwie

در قرآن کریم بیش از بیست سوره بحث‌های مهمی از جهانگردی نموده است که به عنوان نمونه به دو سوره اشاره می‌شود:

الف) سوره انعام آیه ۱۸ می‌فرماید: بگو در روی زمین گردش کنید و از احوال گذشتگان آگاه شوید تا ببینید عاقبت کار تکذیب کنندگان حقیقت چه شد و چه به روزگارشان آمد؟

ب) سوره عنکبوت آیه ۲۰ می‌فرماید: بگو بروید در روی زمین گردش کنید. ببینید خداوند خلقت و وجود را چگونه از نیستی و عدم آغاز کرد و دنیا را به وجود آورد. قیامت را نیز همان‌طور به وجود می‌آورد، خدا بر هر کاری قادر است (فلاح تبار، ۱۳۹۰).

می‌دانیم به دنبال آشکار شدن بازتاب‌های منفی زندگی شهری، برنامه‌ریزی در زمینه‌ی اوقات فراغت، در صدر اولویت‌های شهرها قرار گرفت و این امر به زایش گردشگری و جهانگردی منجر گردید (منشی زاده، ۱۳۷۶، ص ۵۹) و متعاقب این امر، دگرگونی‌های عظیمی در نظام اجتماعی و اقتصادی و زیست محیطی و شغلی ایجاد گردیدند (شیعه، ۱۳۶۹، ص ۱۴)، همچنین، در همین زمینه، گسترش شهرنشینی از علل مهم شکل‌گیری جهانگردی قلمداد می‌گردد (کارگر، ۱۳۸۶، ص ۳).

صنعت گردشگری قطب ارزشمند توسعه‌ی پایدار شهر کاشان

در شهرستان کهن و کویری کاشان آثار ماندگار و ارزش‌مندی از نظر گردشگری تاریخی، فرهنگی، دینی و زیارتی و اکوگردشگری وجود دارد که بیان همه‌ی آن‌ها از حوصله‌ی این مقاله خارج است. لذا از آثار گردشگری که در پیرامون شهر کاشان از جمله: مراسم قالی‌شوین در مشهد اردهال [بارگاه مقدس سلطان علی فرزند امام محمدباقر(ع)] و نیز از اکوگردشگری کاشان صرف نظر نموده و صرفاً به مهم‌ترین جاذبه‌های گردشگری تاریخی و فرهنگی به ویژه گردشگری دینی و زیارتی پرداخته و از بین آثار یک یا دو مورد مختصراً به شرح زیر مورد بررسی قرار می‌گیرند. در ضمن، مهم‌ترین انواع گردشگری در نمودار شماره ۱) و موقعیت شهرستان کاشان در نقشه‌ی شماره ۲) و آمار بازدیدکنندگان در جداول (۱، ۲، ۳) مشخص شده است.

الف) شهری کهن به نام سیلک

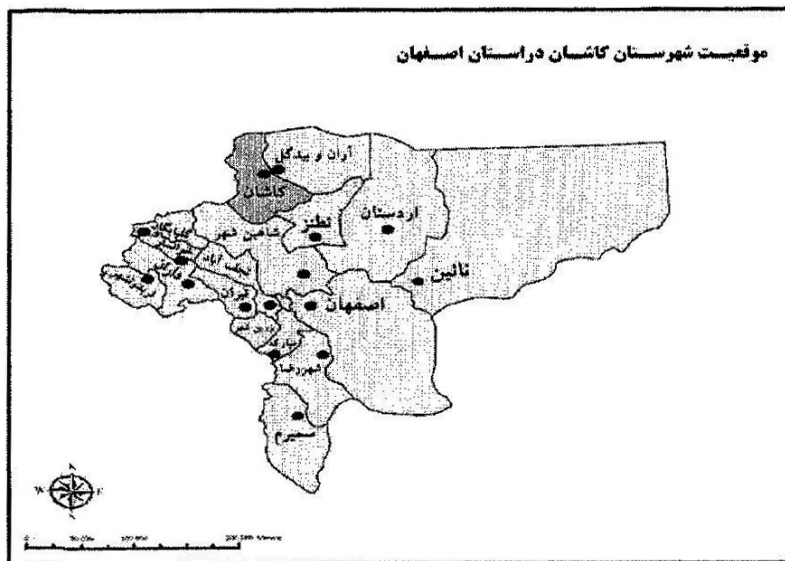
تپه‌های سیلک یکی از قدیمی‌ترین مراکز سکنا‌ی بشر ما قبل تاریخ، در فلات ایران شناخته شده است. در سال ۱۳۱۱ گریشمن به همراه هیأتی در این تپه‌ها به عملیات اکتشافی پرداختند و پس از کندن گمانه‌های حفاری، چون نمونه‌ها و اشیای نوید بخشی به دست آمده، تا سال ۱۳۱۶ متناوباً کاوش‌های اساسی آن‌ها ادامه یافته است (ملک شهمیری زاده، ۱۳۸۱). آثار به دست آمده گویای تمدن انسانی ۶۵۰۰ ساله می‌باشد. در تپه‌های شمالی به طول ۱۲۰ متر و به عرض ۱۱۰ متر و با ارتفاع ۶ متر نسبت به سطح جلگه‌ی حاشیه‌ی آن که تا عمق ۱۱ متری اکتشاف صورت گرفته، سکونت انسان در ماقبل تاریخ مورد تأیید قرار گرفته است (ملک شهمیرزادی، ۱۳۸۱).

در این عهد مردگان را در منازل شخصی خود دفن می‌نمودند. مهم‌ترین شاهکار این عصر مجسمه‌ی استخوانی به شکل انسان و بقیه‌ی اسباب و لوازم زندگی و زینت آلات از سنگ خارا ساخته شده‌اند. با اختراع چرخ کوزه‌گری،

ظروف سفالی، به طور کامل پخته شده و نقش و نگار و رنگ آمیزی آن هم تکامل یافته است. اشیاء ساخته شده از مس و برنز و استخوان جانورانی مانند:

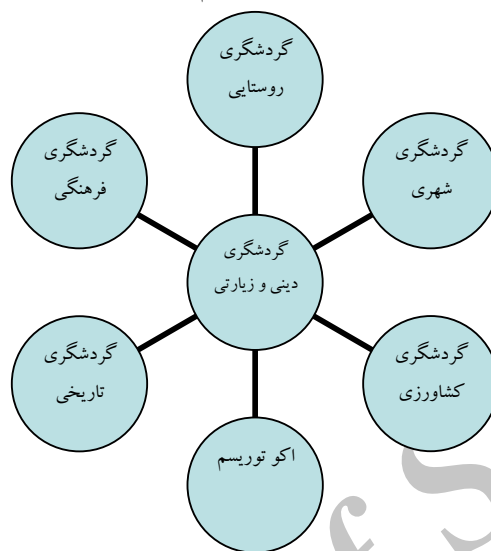
نقشه شماره (۱): موقعیت استان اصفهان در تقسیمات کشوری

نقشه شماره (۲): موقیت شهرستان کاشان در تقسیمات استان اصفهان

اسب، سگ، خوک در خانه‌ها پیدا شده است. در کتاب مرآت قاسان آمده است: یکی از قلعه جات قدیمی (قلعه‌ی سی ارگ) است و گویند چون خاک آن موضع که مبنای آن قلعه است نسبتاً از خاک اطرافش سفیدتر است، موسوم به سپید ارگ شده و از کثرت استعمال در طول زمان سی ارگ نامیده‌اند (پورنقی، ۱۳۸۷ ص ۲۴۵).

تپه‌ی جنوبی، طول آن ۲۶۰ متر با عرض ۱۹ متر و ارتفاع بلندترین طبقه‌ی آن ۲۵ متر است. این تپه در ۸ طبقه روی یکدیگر قرار گرفته و سومین مرحله‌ی تمدن سیلک است. مهم‌ترین آثار

نمودار شماره ۱: مهم‌ترین انواع گردشگری در شهرستان کاشان

مکشوفه آن پیدا شدن خط می‌باشد که تاریخ آن به ۱۰۰۰ سال پیش از میلاد می‌رسد. بنابراین، از نخستین روزی که انسان در سیلک اقامت گزیده تا زمان پیدا شدن مس، بیش از ۳۰۰۰ سال به طول انجامیده است.

ب) چشمه‌ی سلیمانیه‌ی فین (چشمه‌ی فین)

چشمه‌ی سلیمانیه‌ی فین در کشور ایران جزو معدود چشمه‌های پر آب به‌شمار می‌رود. این چشمه از کوه دندان و شکاف تخته سنگ‌های معدن گچ و آهک، واقع در شش کیلومتری غرب کاشان، به طور معجزه آسایی از زمین می‌جوشد و تغییرات آب آن در سال‌های متمادی بسیار جزئی است. چشمه‌ی فین قدیمی‌ترین و شاید نخستین قنات و کاریزی از دوره‌های باستانی است که نام آن و بنیان گذارش در تاریخ برده شده است. آب چشمه‌ی سلیمانیه‌ی فین در طول مسیرش، سی و سه آسیا سنگ (آسیاب آبی) را نیز به گردش در می‌آورده است.

ج) باغشاه فین

آثار و ابنیه‌ی کنونی باغ شاه فین متعلق به دوره‌های اسلامی می‌باشد و وضعیت آن در پیش از اسلام نامشخص است. لیکن، سرگذشت باغ و کاخ‌های شاهانه‌ی سرچشمه‌ی فین از قدیمی‌ترین ازمنه‌ی تاریخ آغاز شده است و به واسطه‌ی اهمیت سوق الجیشی و خطوط ارتباطی آن، برای پادشاهان و فرماندهانی که در بیابان‌های خشک و سوزان آن حدود، مسافرت و یا نبرد می‌نمودند احداث باغ و بستانی مصفا و آسایشگاهی دلگشا، بی‌نیازیت مطلوب و مطبوع بوده است (نوربختیار، ۱۳۸۵).

به فرمان شاه عباس صفوی، طرح باغ و کاخ جدیدی پی ریخته شده و باغشاه جدید به ابعاد ۱۵۷ متر در ۱۴۲ متر، حصاربندی و در چهار گوشه‌ی آن برج‌های گرد و مرتفعی بنا و میدان پهناوری جهت چوگان ایجاد و در خارج حد غربی باغ نیز به جهت رفع مخاطرات سیلاب‌ها، سدی معتبر و مستحکم با سنگ و ساروج ساخته‌اند که بقایای آن

پس از گذشت چهارصد سال اکنون هم از نفوذ سیلاب به قریه‌ی فین و باغشاه کاملاً جلوگیری می‌کند و به نام سد شاه عباسی معروف است. در وسط محوطه‌ی باغ جدید نیز کاخی زیبا و بنایی بلند به نام شترگلو احداث نموده‌اند.

جدول شماره ۱: آمار بازدید کنندگان داخلی و خارجی از باغ فین کاشان در سال‌های ۱۳۸۴، ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶

ماه	بازدیدکننده داخلی	بازدیدکننده خارجی	بازدیدکننده داخلی	بازدیدکننده خارجی	بازدیدکننده داخلی	بازدیدکننده خارجی
فروردین	۱۸۴۱۱۰	۱۹۹۴	۱۹۷۲۹۶	۶۷۱	۱۹۲۵۹	۲۵۸۰
اردیبهشت	۲۰۳۴۰۰	۲۵۴۸	۹۰۷۰۰	۱۳۰۰	۲۴۲۱۰۴	۲۰۹۶
خرداد	۱۳۴۲۰۰	۱۳۰۰	۵۵۵۳۹	۴۱۲	۶۱۶۸۰	۴۲۰
تیر	۲۶۸۰۰	۶۵۰	۳۱۲۳۷	۲۳۴	۲۱۶۳۵	۲۰۰
مرداد	۴۵۶۰۰	۹۰۰	۲۱۲۱۰	۱۹۱	۵۹۹۳۶	۶۰۹
شهریور	۶۷۵۵۰	۹۵۰	۹۴۹۸۰	۶۴۵	۶۵۴۵۷	۶۰۰
مهر	۳۲۵۵۰	۱۱۰۰	۶۹۰۵	۱۱۱۵	۱۵۵۳۳	۱۰۰۳
آبان	۴۹۵۲۰	۶۸۰	۴۶۴۷	۸۱۵	۲۰۱۱۱	۱۱۶۲
آذر	۹۵۷۰	۵۵۵	۹۵۲۷	۳۸۶	۹۵۰۰	۸۰۰
دی	۱۲۳۳۰	۳۷۰	۷۵۸۵	۲۷۵	۸۰۰۰	۳۷۰
بهمن	۱۱۶۲۴	۳۰۶	۷۹۲۵	۱۹۰	۷۰۰۰	۲۰۰
اسفند	۲۴۵۶۰	۳۴۰	۱۹۴۰	۵۴۵	۱۷۰۰۰	۵۰۰

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کاشان، ۱۳۸۶

د) قلعه‌ی جلالی: از بناهای سلطان جلال الدین ملک‌شاه سلجوقی (۴۵۵-۴۸۵) است که دارای حصار و بارویی ضخیم با هشت برج مدور مرتفع می‌باشد. بارویی دور شهر را گرفته و دارای دو دیوار ضخیم مضاعف و خندقی بوده که آثار آن‌ها کاملاً باقی و نمودار می‌باشد. در قرن حاضر در زمان هرج و مرج‌های اوایل مشروطه که کاشان قریب به پانزده سال در گرفتاری تاخت و تاز یاغیان قرار داشت، قلعه‌ی جلالی نیز شاهد آخرین نبرداين ماجرای خونین بوده است (کاظمی، ۱۳۸۵).

ه) مناره‌ی زین الدینی (مناره‌ی کج کاشان)

مناره زین‌الدین که به مناره‌ی کج کاشان نیز مشهور می‌باشد، ارتفاع آن در گذشته ۴۷ متر بوده است. در سال ۱۳۱۰ برای رفع خطر افتادن، ارتفاع آن را کوتاه کرده‌اند. در گذشته جزو میل‌ها و مناره‌های راهنمای کاروانیان بوده است. گفته می‌شود که معمار، این بنا را به عمد کج ساخته تا هنر و توان معماری خود را به منصه‌ی ظهور برساند.

مساجد کاشان از جاذبه‌های مهم گردشگری تاریخی و دینی

۰۱ مسجد و مدرسه‌ی آقا بزرگ

بنیان‌گذار این مسجد و مدرسه و بنای عظیم متعلق به آن راه، به منظور نماز جماعت و محل درس و بحث حاج ملا مهدی نراقی دوم، ملقب به آقا بزرگ بنا نهاده است. گنبد و بارگاه با شکوه آن به واسطه‌ی عظمت ساختمان و طرح عالی و نقشه‌ی بی‌نظیر، خصوصاً در فنون معماری اصیل ایرانی، یکی از مهم‌ترین بناهای نیمه‌ی دوم قرن گذشته، یعنی زمانی که اصول معماری ایران رو به انحطاط نهاده، به‌شمار می‌رود.

سقف ایوان بزرگ و چشمه‌های اطراف گنبد همگی با آجر تراش و کاشی، مقرنس‌کاری و طاق‌بندی شده است. سقف محراب بزرگ آن مقرنس، گچ‌کاری و نقاشی شده است. از کتیبه تا کف زمین با کاشی خشتی الوان زینت داده شده که از نمونه‌ی کاشی‌های ممتاز دوره‌ی قاجار می‌باشد (نراقی، ۱۳۸۲). نقشه و بنای اولیه‌ی گنبد از چهار جانب باز و هواگیر بوده ولی بعدها در سمت غرب آن حاجی ملا محمد علی (فرزند آقا بزرگ) شبستان زمستانی وسیعی بنا کرده است که سابقاً به وسیله‌ی سه درگاه بزرگ با پنجره‌ی چوبی مشبک و اُرسی به محوطه‌ی گنبد مربوط بوده است. بر روی پایه و جرزهای گنبد در میان طرح‌های اسلیمی و ترنجی مختلف، اسماء‌الله را با خطوط طغرا و چلیپایی نقش و نگار کرده‌اند (نراقی، ۱۳۸۲). این طرز معماری، زیبایی خاصی به آن بخشیده که در نوع و وضع ساختمانی هم آن را بی‌نظیر ساخته است.

جدول شماره ۲: تعداد بازدید کنندگان داخلی و خارجی از مسجد و مدرسه‌ی آقا بزرگ، در سال‌های ۱۳۸۶-۱۳۸۴

نام ماهها	۱۳۸۴		۱۳۸۵		۱۳۸۶	
	بازدید کننده داخلی	بازدید کننده خارجی	بازدید کننده داخلی	بازدید کننده خارجی	بازدید کننده داخلی	بازدید کننده خارجی
فروردین	۲۴۲۹	۴۳۸	۶۲۹۴	۵۸	۲۶۶۳	۲۰۲
اردیبهشت	۳۸۸۶	۴۵۸	۲۹۱۳	۲۴۲	۶۲۳	۷۸
خرداد	۱۶۹۰	۴۴	۲۵۱	۲۶۱	۴۶۱	۷۴
تیر	۹۰۰	۷۰	۱۶۵۴	۴۶	۱۰۰۰	۵۰
مرداد	۹۱۳	۱۲۲	۱۰۲۱	۷۹	۲۶۰	۴۰
شهریور	۱۱۰۹	۱۴۳	۱۰۷۵	۱۲۰	۵۲۷	۲۲۳
مهر	۹۵۴	۲۱۲	۴۱۳	۱۵۹	۲۵۱	۴۹
آبان	۹۵۹	۱۱۸	۳۲۱۳	۷۹	۲۷۶	۱۲۴
آذر	۹۹۰	۱۰۵	۲۶۲	۱۳۸	۲۰۰	۱۵۰
دی	۹۸۲	۱۷۷	۱۸۸	۱۱۲	۲۰۰	۶۰
بهمن	۵۵۳	۷۴	۱۷۸	۵۸	۲۰۰	۶۰
اسفند	۹۸۲	۵۸	۱۰۴۸	۸۸	۹۰۰	۸۰

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۵

۰۲ مسجد جمعه

این مسجد که کهنسال‌ترین بنای تاریخی کاشان به شمار می‌رود، دارای گنبد آجری است با مقصوره و ایوان مرتفع زیرگنبد. صحن وسیع، دو شبستان بزرگ و یک شبستان تحتانی در ضلع شمالی و حوضخانه در وسط صحن قرار دارد. مناره‌ی آجری آن که در زاویه‌ی جنوب شرقی مسجد واقع است، یگانه بنای تاریخ داری از ابنیه‌ی کامل کاشان در عهد سلجوقی می‌باشد که تاکنون باقی و برجا مانده است.

۰۳ مسجد جامع کاشان

مسجد جامع کاشان مربوط به قرن‌های اولیه‌ی اسلامی است و دارای کتیبه‌ای به خط کوفی و تاریخ ۴۶۶ه.ق است که بیانگر اهمیت مسجد در دوره‌ی سلجوقیان می‌باشد. در اثر زلزله ۱۱۹۲ه.ق آسیب فراوان دید و مجدداً عبدالرزاق خان کاشی در سال ۱۲۰۷ه.ق آن را تعمیر نموده است.

۰۴ مسجد میرعماد

این مسجد در جنوب میدان فیض و در وسط بازار بزرگ قرار دارد و بنیان اولیه‌ی آن به قرن هفتم می‌رسد و تاریخ ۶۳۳ هجری را در خود دارد.

۰۵ مسجد و مدرسه‌ی میانچال.

۰۶ مسجد و مدرسه‌ی حاج محمد حسین.

۰۷ مسجد و مدرسه درب یلان.

بازار بزرگ سرپوشیده‌ی کاشان، اوج عظمت، هنر و زیبایی

از جمله ابنیه‌ی مهم تاریخی کاشان و نقاط مشهور و دیدنی قدیم آن، بازار بزرگ شهر است که به واسطه‌ی آراستگی و طرح عالی ساختمانی آن، بسیار با شکوه و موجب جلب توجه و تحسین مسافری و واردین به شهر می‌باشد.

در عهد شاه عباس اول نیز در وسط بازار بزرگ، چهار بازار به نام قیصریه مشتمل بر مستغلاتی چند از دکان‌ها و کاروانسرای عالی و با اسلوب زیبایی ساخته شده و هر چند که تغییر کاربری در برخی از آن‌ها ایجاد گردیده، ولی عظمت خود را دارند.

لیکن، بر اثر زلزله‌ی ۱۱۹۲ ه.ق بازار پرتجمل و با شکوه آن مانند سایر عمارات عالی‌ی این شهر منهدم و ویران گردید. لازم به یادآوری است که در کاشان چندین زلزله تاکنون رخ داده که عبارتند از: زلزله‌ی فین در سال ۱۵۷۴، زلزله‌ی کاشان در ۱۷۹۴، زلزله‌ی قهرود در سال ۱۸۶۲ و زلزله‌ی قمصرو کامو و قهرود در سال ۱۸۸۴، در ضمن، این زلزله‌ها را مربوط به گسل کاشان که به دوران اخیر می‌رسد، می‌دانند (آقا محمد اسماعیل، ۱۳۷۹).

در تمام طول بازار یعنی از دروازه‌ی دولت تا میدان فیض و مقابل مسجد میدان در دو طرف، بیش از ۱۲۰ دکان بزرگ با ایوان جلو و بالاخانه و بالکن فوقانی ساخته شده و در حد فاصل دکان‌ها، چندین کاروانسرای وسیع مقابل یکدیگر با چهار سوق‌های مرتفع و مسقف، بنا گردیده است.

مهم‌ترین بازارهای صنفی کاشان شامل: بازار مسگری، رنگرزی، زرگری، کفش دوزی و ریسمان‌فروشی بوده است. به ویژه بازار مسگرها که تا نیمه‌ی اول قرن حاضر هم، شهرت جهانی خود را از دست نداده بود. محل و مرکز ضرابخانه نزدیک به مسجد میدان در بازار واقع بوده که هنوز هم آن محوطه به نام ضرابخانه مشهور می‌باشد. از آثار تاریخ دار پیش از عهد صفویه (دوره‌ی آقا قویونلوها) نیز یک جفت درب چوبی بزرگ در سرای ذغالی‌ها، واقع در وسط بازار مسگرها است.

بازارهای معروف تاریخی دیگری وجود دارد که آن‌ها را (گذر) می‌گویند و عبارتند از: گذر بابا ولی (قبلاً ۱۰۰ دکان داشته)، گذر دروازه‌ی اصفهان، گذر سرپله، گذر پنجه شاه، گذر امامزاده حبیب بن موسی (ع)، گذر پای قبان.

تیمچه‌های معروف و با شکوهی در بازار بزرگ کاشان وجود دارد که عبارتند از:

۱- تیمچه‌ی امین‌الدوله: در اواخر قرن ۱۳ ه.ق (۱۲۸۵) احداث شده است؛

۲- تیمچه‌ی ملک‌التجار: در نیمه دوم قرن ۱۳ ه.ق ساخته شده است؛

۳- تیمچه‌ی حاج سید حسین صباغ: در ناحیه‌ی بالا بازار قرار دارد؛

۴- سرای شریف خان یا گمرک: واقع در میدان فیض و به وسیله‌ی دالان بلندی به بازار می‌رسد.

خانه‌های تاریخی و جاذب گردشگری کاشان

خانه‌های قدیمی کاشان عالی‌ترین فن و تخصص معماری را به نمایش می‌گذارد به نحوی که، به غیر از جلوه و زیبایی‌های بی‌نظیر از نظر رنگ‌آمیزی بخش‌های گوناگون آن، فضا برای کلیه‌ی ایام سال مناسب و مطلوب است. جهت پیش‌بینی گرمای شدید تابستان و تأمین خنکی، ساختن سرداب و زیر زمین‌های بزرگ با بادگیرهای مرتفع هوایی و نیز فضاها‌ی خاص به منظور حفاظت در برابر سرمای شدید زمستان، مد نظر قرار گرفته است. همچنین، ایجاد هواکش‌های خاکی در پشت بدنه‌ی سرداب‌ها از چندین صغه و غرفه‌های کوچک و بزرگ تو در تو، با راهروهای متعدد وجود داشته است.

درباره‌ی تزیینات این گونه خانه‌ها، علاوه بر گچ‌بری‌های مقرنس و نقاشی واینه کاری از هنرنمایی‌های مخصوص معماران کاشان، در نهایت ظرافت و زیبایی بهره‌گیری می‌شده است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

• خانه‌ی تاریخی بروجردی‌ها

خانه‌ی بروجردی‌ها در کوی سلطان میر احمد کاشان واقع شده و به طور تقریب یک قرن پیش شخصی به نام حاج سید جعفر نظری (مشهور به بروجردی)، یکی از بازرگانان و ملاکین بزرگ کاشان برای سکونت خود بنا کرده است. این خانه دارای خصوصیات معماری محلی جامع و یکی از بهترین خانه‌ها در دو قرن اخیر شناخته شده است و از حوضخانه‌ی هشت ضلعی و اطاق شاه نشین بهره می‌برد.

سقف این قسمت از بنا به شکل گنبد است که در روی آن نورگیری به شکل جالب قرار داده‌اند و از داخل، سقف آن مقرنس‌کاری شده و روی گچ‌کاری‌های آن را رنگ‌آمیزی کرده‌اند. در دیوار این شاه‌نشین تصاویری از پادشاهان قاجار نقاشی شده و دور نمایی نیز کشیده‌اند. لباس اشخاصی که در این نقاشی‌ها نشان داده شده است کاملاً اروپایی است (کازمی‌علی آبادی، ۱۳۸۵).

جدول شماره ۳: تعداد بازدید کنندگان داخلی و خارجی از خانه‌ی بروجردی‌ها، در سال‌های ۱۳۸۴-۱۳۸۶

نام ماهها	۱۳۸۴		۱۳۸۵		۱۳۸۶	
	بازدیدکننده داخلی	بازدیدکننده خارجی	بازدیدکننده داخلی	بازدیدکننده خارجی	بازدیدکننده داخلی	بازدیدکننده خارجی
فروردین	۱۷۶۷۷	۶۷۳	۳۱۴۲۴	۲۰۱	۲۶۳۴۴	۴۶۶۶
اردیبهشت	۲۱۹۶۴	۱۰۶۶	۲۴۱۰۵	۴۰۰	۱۹۲۵۳	۷۰۸
خرداد	۷۰۸۵	۲۷۵	۷۴۴۴	۲۵۱	۶۰۸۴	۴۹۱
تیر	۱۶۲۸	۱۳۲	۱۵۲۱	۷۹	۱۱۹۷	۱۵۳
مرداد	۱۸۱۲	۲۸۸۸	۱۸۹۵	۲۱۰	۲۰۳۵	۵۱۵
شهریور	۳۰۸۵	۳۳۰	۷۱۲۸	۲۶۲	۲۱۸۰	۴۷۰
مهر	۱۵۰۰۰	۱۱۰۰	۷۸۲	۲۹۸	۱۵۴۰	۳۱۰
آبان	۱۷۱۰	۳۱۰	۱۲۲۳۵	۲۴۵	۲۱۱۵	۷۳۵
آذر	۴۰۴۵	۱۶۰	۱۲۴۷	۹۳	۴۰۰۰	۱۵۰
دی	۱۶۷۰	۱۳۰	۵۲۳	۶۲	۱۰۰۰	۱۳۰
بهمن	۱۷۸۸	۶۷	۲۱۷	۳۳	۱۰۰۰	۵۰
اسفند	۲۲۰۵	۱۲۰	۲۶۰۷	۱۲۳	۲۰۰۰	۱۲۰

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان کاشان، ۱۳۸۵

- خانه‌ی عامری‌ها(خانه‌ی تاریخی حاجی میرزا اسداله)؛
- خانه‌ی تاریخی عباسیان؛
- خانه‌ی تاریخی طباطبایی؛
- خانه‌ی تاریخی شریفیان؛
- خانه‌ی تاریخی میرزا ابوالفضل حکیم باشی؛
- خانه‌ی تاریخی حاجی سید آقا؛
- خانه‌ی تاریخی حاجی رضا حاج صالح؛
- خانه‌ی تاریخی حاجی علی نقی رئیس التجار؛
- خانه‌ی تاریخی عبدالله خان غفاری؛
- خانه‌ی تاریخی معظم السلطنه؛
- خانه‌ی تاریخی میرزا جلال الدین غفاری؛
- خانه‌ی تاریخی حاج محمد مهدی؛
- خانه‌ی تاریخی سید شکری؛
- خانه‌ی تاریخی لاجوردی‌ها؛
- خانه‌ی تاریخی حاج محمد علی وارثچ؛
- خانه‌ی تاریخی تفضلی‌ها؛
- خانه‌ی تاریخی حاجی سید محمودهاشمیان؛
- خانه‌ی تاریخی آقا کر؛
- خانه‌ی تاریخی صالح؛
- خانه‌ی تاریخی کاشانیان؛
- خانه‌ی تاریخی بنی کاظمی؛
- خانه‌ی تاریخی حکیم باشی؛
- خانه‌ی تاریخی آل یاسین.

حمام‌های تاریخی و دل انگیز و جاذب گردشگری کاشان

حمام‌های بزرگ و عمومی شهر کاشان از ابنیه‌ی مهم و آثار معتبر از نظر معماری‌های باشکوه و عالی است، به طوری که در عهد صفویه مورد توجه کامل و ستایش جهانگردان بیگانه قرار گرفته است و در سفرنامه‌های خود به تعریف و توصیف آن‌ها مبادرت نموده اند.

این حمام‌ها متشکل از: صحن‌های متعدد تو در تو با درجه حرارت و گرمای مختلف و آرام بخش با خزینه‌های آب بسیار گرم تا ملایم، حوض‌های آب سرد، سطح و جداره‌های بناء با سنگ تراشیده و با مرمر سفید و کاشی لعاب‌دار مزین، سقف‌های گنبدی شکل، در میان سقف نیز طاق‌های کوچک‌تر و برجسته با سوراخ‌های متعدد برای

نورگیری تعبیه که به آن‌ها جامگه و گلجام گفته می‌شده است. تعداد این گونه حمام‌های بزرگ و عمومی از ۲۵ تا ۳۰ باب در شهر کاشان وجود داشته است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از:

۱. حمام ملاقطب: از ابنیه سده‌ی دهم هجری و بانی آن مولانا قطب الدین محمد از دانشمندان و عرفای کاشان بوده است (نراقی، ۱۳۸۲).

۲. حمام عبدالرزاق خان: با سنگ مرمر سفید و کاشی فیروزه‌ای و رنگارنگ ساخته شده است.

۳. حمام میر عماد: از ابنیه‌ی خواجه عمادالدین محمود شیروانی بنیان‌گذار مسجد میدان عمادی کاشان می‌باشد.

۴. حمام سرباز: این بنا در سال ۱۲۴۲ ه.ق ساخته شده است.

۶. حمام کوی سلطان میر احمد.

۷. حمام کوی طاهر و منصور.

۸. حمام پنجه شاه.

آب‌انبارهای تاریخی و مذهبی جاذب گردشگری کاشان

به جهت این که کاشان در منطقه‌ی خشک و کویری و کم بارندگی قرار دارد، از قدیم ایام ساختن آب‌انبارها و برکه‌های عمومی آب آشامیدنی در شهر و جاده‌های عمومی و روستاها از جمله مبانی مهم خیرات و میرات به‌شمار می‌رفته است و چون آب این برکه‌ها به‌هنگام یخبندان زمستان از آب‌های کوهستانی ذخیره می‌شده، در فصل گرمای سوزان تابستان بسیار خنک و گوارا بوده است. در شهر کاشان تا قبل از احداث خیابان‌ها، بالغ بر ۷۰ آب‌انبار بزرگ وجود داشته است که سالی یک دفعه در زمستان آن‌ها را آب‌گیری می‌کردند (اخوان ارمکی، ۱۳۸۳).

اما در ایجاد این آثار ارزشمند حیاتی، در ابتداء فقط استحکام اساس کار بوده و بنیاد آن‌ها به منظور تأمین آب شرب مردم مطرح بوده است ولی به مرور، ساخت و سردر آن‌ها زیباتر شده است.

در عهد پادشاهان صفویه آب‌انبارها با مساجد هم زمان ساخته شده‌اند، به‌طوری که، بناهای برخی از مساجد بر روی سقف و پوشش انبار آب احداث شده‌اند و شاید به این جهت بوده که بانی آن از دو ثواب بهره‌مند شود و نیز آب به سهولت در اختیار مردم قرار گیرد. مهم‌ترین آن‌ها شامل:

الف) آب‌انبار کوی سرپله

این آب‌انبار از بناهای خواجه غیاث‌الدین بیک دنبلی مشهور به ضرابی می‌باشد و در زمان شاه عباس دوم (۱۰۷۷-۱۰۵۲) ساخته شده است و بر روی این آب‌انبار مسجدی بزرگ با بهره‌گیری تابستانی و زمستانی به نحو دل‌انگیزی بنا شده است.

ب) آب‌انبار مسجد وزیر؛

ج) آب‌انبار بزرگ کوی کوشک صفوی؛

د) مسجد و آب‌انبار میر سید علی؛

ه) آب‌انبار گذر نو؛

و) آب‌انبار جنب بقعه‌ی چهل تن؛

ح) آب انبار مسجد و مدرسه میانچال؛

ط) آب انبار مسجد مثقال.

بقاع متبرکه و زیارتگاه‌های روح نواز و جاذب گردشگری دینی کاشان

۰۱ بقعه‌ی حبیب ابن موسی (ع)

بقعه‌ی امام زاده حبیب ابن موسی بن جعفر (ع) در محله‌ی پشت مشهد کاشان قرار دارد و از زیارتگاه‌های معتبر و قدیمی است. بنای اولیه‌ی ساختمان این بقعه پیش از سده‌های ششم و هفتم هجری آغاز شده است.

۰۲ بقعه‌ی سلطان عطابخش (ع)

بقعه‌ی سلطان عطابخش فرزند موسی بن جعفر (ع) در خارج از دروازه‌ی قدیم اصفهان که آن را تخته پل می‌نامیدند، واقع شده است و ساخت آن مربوط به دوره‌ی آل بویه می‌باشد.

۰۳ بقعه‌ی شاه زاده ابراهیم (ع)

این بقعه‌ی زیبا در کنار خیابان امیرکبیر (فین) قرار دارد و در سال ۱۳۱۲ ه. ق ساخته شده است.

۰۴ بقعه‌ی ابولؤلؤ

بقعه‌ی ابولؤلؤ (معروف به بابا شجاع الدین) در جنوب خیابان امیرکبیر (فین) واقع شده است و دارای گنبد هرمی و بسیار زیبایی است و تاریخ بناء به سال ۷۷۷ هجری می‌باشد.

۰۵ بقعه‌ی شاه‌یلان یا مزار سلیمان بن موسی بن جعفر (ع)

این بقعه در میان بازار بزرگ شهر قرار دارد و در روی صندوق چوبی منبت کاری روی قبر امام زاده، تاریخ ۹۵۱ هجری مشهود است.

۰۶ بقعه‌ی سلطان میر احمد بن موسی بن جعفر (ع)

این بقعه دارای صحن و بارگاه و رواق‌های بزرگ و گنبدی مخلوطی شکل دوازده ترک و کاشی معرق دوره‌ی صفوی است.

۰۷ بقعه‌ی پنجه شاه

بقعه‌ی پنجه شاه در نزدیکی خیابان بابا افضل کاشان قرار دارد و بنای اصلی را متعلق به دوره‌ی سلجوقی می‌دانند.

۰۸ بقعه‌ی میر نشانه

بقعه‌ی میر نشانه در کوی پاکپان و گذر سوگ کاشان قرار دارد و از ابنیه‌ی مربوط به عصر صفویه است و در روی صندوق آن تاریخ ۹۷۸ هجری قمری رؤیت می‌شود.

۰۹ بقعه‌ی چهل دختران

بقعه‌ی چهل دختران در سمت غرب بقعه‌ی امام زاده سلطان میر احمد (ع) قرار دارد.

۰۱۰ بقعه‌ی طاهر و منصور (ع)

امام زادگان طاهر و منصور فرزندان موسی بن جعفر (ع) می‌باشند.

۰۱۱ بقعه‌ی خواجه تاج الدین

این مکان در جنب مسجد آقا بزرگ قرار دارد و شامل دو بقعه است که یکی از آن‌ها مدفن امام زاده گان اسحاق و ابی طالب از فرزندان حمزه بن موسی بن جعفر(ع) می‌باشند و آرامگاه دیگر مربوط به حاج ملا محمدحسن قطب از علما و عرفا و شعرای عصر قاجار است.

۰۱۲ بقعه‌ی قاسم بن موسی بن جعفر(ع)

این بقعه در کوی پای نخل کاشان قرار دارد و معروف به زیارت پای نخل می‌باشد.

جدول شماره ۴: آمار بازدید کنندگان از بناهای تاریخی و مذهبی در نوزده سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶

ردیف	نام جاذبه‌های گردشگری	آمار تعداد کل نوزده ساله	آمار تعداد کل نوزده ساله	درصد کاهش یا افزایش
۱	باغ فین	۱۷۴۳۷۵	۱۶۶۴۳۵	کاهش ۴/۷۷٪
۲	چشمه‌ی سلیمانیه	۱۴۵۵۰	۲۸۲۸۵	افزایش ۴/۹۴٪
۳	موزه‌ی ملی	۳۱۵۹۹	-----	-----
۴	حمام تاریخی فین	۱۰۵۹۷۵	-----	-----
۵	خانه‌ی بروجردی	۲۹۶۲۲	۲۵۶۴۴	کاهش ۱۵/۵۱٪
۶	مسجد و مدرسه آقا بزرگ	۵۶۷۵	۲۵۶۰	کاهش ۱۲/۶۸٪
۷	مجموعه تاریخی عامری‌ها	۱۶۷۲۰	۲۴۳۳۷	افزایش ۴۵/۵۶٪
۸	خانه‌ی تاریخی عباسیان	۱۵۲۷۶	۱۹۶۵۰	افزایش ۲۸/۶۳٪
۹	خانه‌ی تاریخی طباطبایی	۲۹۷۷۳	۳۱۲۲۶	افزایش ۴/۸۸٪
۱۰	حمام سلطان امیر احمد	۱۳۳۰۰	۱۵۷۶۰	افزایش ۴۱/۰۵٪
۱۱	خانه‌ی تاریخی آل یاسین	۱۲۳۷۱	۱۲۸۲۵	افزایش ۴/۵۱٪
۱۲	تپه‌های باستانی سیلک	۴۶۵۴۰	۶۵۳۰۰	افزایش ۴۰/۳۱٪
۱۳	مجموعه‌ی بازار کاشان	۸۹۷۲۱	۹۸۶۹۰	کاهش ۱۰٪
۱۴	خانه‌ی هنرمندان (تاج)	۱۴۲۰۰	۲۱۹۰	-----
۱۵	سایر بناهای تاریخی و مذهبی	۸۳۲۵۰	۹۱۷۵۰	افزایش ۱۰/۲۱٪
	جمع کل	۶۸۲۸۴۷	۵۸۷۶۵۲	کاهش ۱۶/۲۰٪

منبع: سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کاشان، ۱۳۸۶

۰۱۳ بقعه‌ی ابو حارث بن جعفر(ع) معروف به امام زاده درب زنجیل

این بقعه در جنب بازار بزرگ شهر قرار دارد و بنای اصلی آن متعلق به پیش از عصر صفویه است.

۰۱۴ امام زاده میر شمس‌الدین محمد(ع) و قاضی اسداله

این بقعه در خیابان ملا محمد محسن فیض کاشانی شهر کاشان قرار دارد و مربوط به عهد تیموری و بخشی از آن مربوط به عهد صفویه است.

۰۱۵ مزار ابی دردا

این مزار در خیابان امیر کبیر (جاده‌ی فین) کاشان واقع است.

نتیجه‌گیری

صنعت گردشگری تنها زمینه‌ی سودآوری را از نظر اقتصادی در پی دارد که تمام شرایط احیاء و توسعه‌ی آن در کشور ما در بهترین وضعیت وجود دارد. چرا که توسعه‌ی صنعت گردشگری علاوه بر فواید اقتصادی، از اثرات

مثبت اجتماعی نیز برخوردار است. ایجاد اشتغال، کاهش بیکاران، کاهش بزه کاری و جرایم و جلوگیری از مشاغل کاذب مسأله ساز، از جمله اثرات آن به شمار می‌رود و در راستای ایجاد اشتغال و کارهایی که با گردشگری مرتبط است مثل: آماده کردن اطاق برای گردشگران، تهیه غذا، خرده فروشی، حمل و نقل و ایجاد سرگرمی، شغل‌های جدیدی به وجود می‌آید (قنبری، ۱۳۸۳، ص ۹۱) و می‌تواند از بیکاری‌های آشکار و پنهان بکاهد و مسیر توسعه‌ی پایدار را هموار کند.

لیکن، باید به این مهم عنایت شود که به هیچ وجه محیط زیست صدمه نبیند و قطعاً، توسعه‌ی گردشگری سازمان داده شده، می‌تواند در حفظ اکوسیستم‌های سالم، حفظ موجودیت‌های زیست محیطی و حفظ منافع زیست محیطی آن برای بشر مثر باشد (امینی نسب، ۱۳۸۱، ص ۳۶).

بررسی جغرافیایی منطقه‌ی کاشان و نیز امکان سنجی هرکدام از جاذبه‌های توریستی و اکوتوریستی، قابل سرمایه‌گذاری خاص می‌باشد که می‌تواند به عنوان یک منبع اقتصادی، این شهر کهن و پرآوازه‌ی کویر مرکزی ایران را، بیش از پیش شکوفا سازد. از همه مهم‌تر این‌که، تعداد زیاد جاذبه‌های گردشگری به ویژه جاذبه‌های گردشگری تاریخی، فرهنگی و دینی از جمله: زیارتگاه‌ها، مساجد، خانه‌های قدیمی، حمام‌های پر سابقه، تپه‌ی سیلک، باغشاه و چشمه‌ی سلیمانیه فین کاشان، بازار بسیار زیبا و سرپوشیده، آب‌انبارهای قدیمی این شهر کویری، می‌توانند به صورت یک قطب گردشگری مهم در میهن اسلامی بدرخشند و شهر را به سوی توسعه‌ی پایدار هدایت سازند. تعداد گردشگران وارد شده به شهر کاشان در نوروز سال ۱۳۸۵ برابر ۶۸۲۸۴۷ نفر و در نوروز ۱۳۸۷ برابر ۲۰۰۰۰۰ نفر اعلام گردیده، لذا تعداد ۵۱۷۱۵۳ نفر گردشگر افزایش یافته که نشان می‌دهد شهر کاشان توان‌مندی گردشگری مطلوبی را در زمینه‌ی توسعه پایدار دارد.

به امید آینده‌ای نزدیک که تلاش مسئولین و مدیران کاشان بسیار فراتر از این باشد و ضمن برنامه‌ریزی مطلوب، با معرفی و شناساندن این قطب مهم گردشگری باستانی و دینی، در راستای توسعه‌ی پایدار کاشان تلاشی مضاعف معمول و گام‌های مؤثری برداشته شود.

منابع

الوانی، مهدی (۱۳۷۳). اصول و مبانی جهانگردی، معاونت اقتصادی و برنامه‌ریزی بنیاد مستضعفان و جانبازان. اخوان ارمکی، عباسعلی (۱۳۸۳). کاشان سرافراز، انتشارات مرسل. اردستانی، محسن (۱۳۸۲). توسعه روستایی ایران با توجه به زمینه‌های گردشگری ماسوله. امینی نسب، مهدی (۱۳۸۱). قابلیت‌های محدود گردشگری به منظور مشارکت، فصلنامه محیط زیست، شماره ۳۷. پورنقی، لیل (۱۳۸۷). نقش گردشگری شهری در تحقق ایده شهر پایدار- کاشان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی شهرری.

توسلی، محمود (۱۳۸۱). شهرهای کویری، تحلیل فضایی و بصری، تهران. رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۴). جغرافیا و صنعت گردشگری، دانشگاه پیام نور. ستوده‌ی راد، منیژه (۱۳۸۷). بررسی اثرات مورفولوژیکی و زیست محیطی بر توسعه‌ی روستا، رساله‌ی کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی شهرری.

- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری کاشان، سال ۱۳۸۷.
- شکویی، حسین (۱۳۷۰). مقدمه‌ای بر جغرافیای جهانگردی، دانشگاه اصفهان.
- شیعه، اسماعیل (۱۳۷۲). روند برنامه‌ریزی تأسیسات شهری در بافت سنتی شهرهای ایران، تداوم حیات در بافت شهری ایران، مجموعه مقالات، دانشگاه علم و صنعت ایران.
- فلاح تبار، نصراله (۱۳۹۰). عالی‌ترین مدیریت گردشگری در کلام قرآن، یازدهمین کنگره جغرافی‌دانان ایران، دانشگاه شهید بهشتی.
- قنبری، نوذر (۱۳۸۳). گردشگری روستایی در تایوان نشریه سرزمین، سال اول، شماره ۳.
- کاظمی‌علی‌آبادی، مجید (۱۳۸۵). راهنمای جامع گردشگری کاشان.
- کارگر، بهمن (۱۳۸۶). توسعه شهرنشینی و صنعت گردشگری در ایران، سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح.
- منشی زاده، رحمت‌اله (۱۳۷۶). جهانگردی، انتشارات مسعی.
- ملک شهمیرزادی، صادق (۱۳۸۱). زیگورات سیلک، معاونت پژوهشی پژوهشکده باستان شناسی.
- مهدوی، مسعود (۱۳۸۰). طرح بررسی امکان‌سنجی دشت کویر به منظور ایجاد و راه اندازی تورهای کویری.
- محمداسماعیل، زهرا (۱۳۷۹). ژئومورفولوژی کاشان، پایان‌نامه‌ی دکتری، دانشگاه تهران.
- نراقی، حسن (۱۳۸۲). آثار تاریخی شهرستان‌های کاشان و نطنز، دانشگاه تهران.
- نوربختیار، محمود، محمودی و یگانه (۱۳۸۵). کاشان، نگین کویر، انتشارات هنرسرای گویا.
- نوبنی، عبدالحسین (۱۳۷۶). تحلیل و بررسی وضعیت سفر در ایران، مجله سیر و سیاست، شماره‌ی یک.

Archive